

ВІДГУК
офіційного опонента доктора психологічних наук,
професора Кікінежді О.М.
на дисертацію Бакка Юлії Валеріївни
«Гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому
віці»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності
053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність теми. Досліджена здобувачкою проблема в умовах сьогодення є гостро затребуваною як у психологічній науці та практиці, так і назагал у суспільно-гуманітарній сфері, оскільки торкається пріоритетних питань розвитку гендерної свідомості та самосвідомості юнацтва, активізації самовизначення молоді в питаннях гендерної культури задля вирівнювання можливостей самореалізації молодого покоління на шляху забезпечення національного механізму досягнення гендерної рівності в Україні. Демократичні перетворення в українському суспільстві передбачають рівний доступ жінок і чоловіків до політичних, економічних, культурних, медичних, освітніх ресурсів, що зумовлює закономірний інтерес науковців до гендерного функціонування сучасної молоді, зокрема розвитку у дівчат та юнаків самостійності, відповідальності, незалежності як ключових якостей їхньої особистісної зрілості, гендерної та національної ідентичності, егалітарного життєздійснення тощо.

Обґрунтовуючи актуальність роботи, Ю. В. Бакка цілком слушно наголошує на важливості вивчення самостійності особистості в контексті «генези здійснення особистості» (С.Максименко), специфіки розгляду цього феномену в юнацькому віці зі врахуванням гендерних характеристик з позиції різних концептуальних підходів сучасної гуманістично-екзистенційної психології. Звернення здобувачки до поняття «самостійність» як складного психологічного феномену та виявлення особливостей, структури та змісту ціннісно-сміслових корелят цього феномену у психолого-гендерному дискурсі є, на наш погляд, слушною спробою

Ю.В.Бакка сконструювати суб'єктність сучасних дівчат та юнаків в реальному українському часопросторі.

З позиції суб'єктно-вчинкового підходу як нового та автентичного підходу в національній психології, суб'єктність визначається онтопсихологічною ознакою, яка виокремлює людину з-поміж інших її ознак та надає їй якісної своєрідності. Тому самостійність, самість особистості розглядається дисертанткою у контексті становлення її фундаментальних атрибутів – набуття суб'єктності, здатності до саморегуляції, активності як чинників формування Я-концепції особистості, становлення особистісної ідентичності (Е.Еріксон, Дж.Марсія) в розширеному континуумі маскулінно-фемінно-андрогінного конструкту та основи усвідомленого гендерного самовизначення, самоздійснення юнацтва в системі гендерних ролей, що постає значущим феноменом у контексті реалізації національної політики та політики гендерного мейнстрімінгу України як рівноправної партнерки в колі держав ЄС.

Тому дослідження гендерних особливостей самостійності особистості у юнацькому віці відкриває можливості для глибокого аналізу тих трансформацій, які відбуваються в її гендерній та національній самоідентичності, оскільки за особистістю як за «складною цілісною системою систем» (Г. Костюк) та суверенною істотою закріплюється статус відповідальної за власний вибір стратегій поведінки та реалізацію власного життєвого сценарію у системі патріархальних та егалітарних координат.

З огляду на зазначене вище, дисертаційне дослідження Бакка Ю. В. має як суспільну вагу, так і науковий інтерес, є актуальною, своєчасною науковою працею для сучасної психологічної науки та практики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих в дослідженні. Обґрунтованість наукових положень і висновків, оприлюднених у дисертації Бакка Ю.В., підтверджується аргументованим і коректним викладом теоретико-методологічних позицій дослідження. Чітко визначені його об'єкт, предмет і мета, логічно

сформульовані завдання. Методи дослідження, обрані дисертанткою, релевантні завданням і забезпечують можливість їх системного вирішення. Надійність і вірогідність результатів дослідження також забезпечені глибоким, критичним аналізом стану досліджуваної проблеми, використанням широкої джерельної бази і комплексу взаємопов'язаних методів наукового пізнання, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних (математико-статистичних) та якісних методів.

Теоретична і практична значущість результатів дослідження полягає у розширенні уявлень про зміст та структуру самостійності як інтегральної, системної ознаки особистості, що виявляється в ініціації її активності, у вільному виборі цілей, опануванні поведінкою, реалізації дій відповідно до власних цінностей, оцінок, переконань; емпіричному дослідженні специфіки функціонування цього феномену в юнацькому віці; поглибленні знань із гендерної психології шляхом виявлення ціннісно-сміслових корелят самостійності у багатовимірному континуумі маскулінності-фемінності-андрогінності (9 типів статево-рольової ідентичності); розробці, апробації та впровадженні авторської тренінгової програми, спрямованої на розвиток самостійності задля активізації конструктивних тенденцій у становленні цілісного образу «Я» особистості засобами активного соціально-психологічного навчання. Позитивної оцінки заслуговує і те, що результати проведеного дослідження упроваджені дисертанткою у діяльність низки вищих закладів освіти.

Вагомою є **наукова новизна** отриманих у дослідженні результатів, яка полягає у тому, що авторкою уперше обґрунтовано та досліджено гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці; виявлено критерії та визначено показники досліджуваного феномену у межах різних концептуальних підходів, встановлено взаємозв'язок між розвитком самостійності особистості в юнацькому віці та її гендерними характеристиками як чинників особистісної зрілості; розроблено авторський опитувальник «Судження про самостійність»; представлено засоби

психологічного супроводу в контексті авторської тренінгової програми.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Констатуємо, що результати проведеного дослідження, викладені у дисертації, оприлюднено на науково-практичних конференціях різного рівня, представлено у 8 публікаціях, із яких 6 статей у фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України (категорія «Б»), 1 – в міжнародному виданні Web of Science, 1 – у зарубіжних фахових періодичних виданнях.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Дослідження Ю.В. Бака виконане на достатньому науковому рівні. Роботу викладено на 210 сторінках основного тексту. Вона належно структурована: складається з анотацій, вступу, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (194 найменування, серед яких 72 – іноземними мовами), додатків (на 67 сторінках). У тексті вміщено 48 таблиць та 28 рисунків, які унаочнюють і систематизують представлений матеріал.

Важливим, на наш погляд, є те, що представлене дисертаційне дослідження пов'язане з науковими розробками кафедри теоретичної та консультативної психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, зокрема, з темою «Теорія та технологія навчання та виховання в системі народної освіти».

Назагал дисертаційна робота відзначається чіткістю і логічністю на всіх етапах виконання – як на етапі обґрунтування наукового апарату дослідження (визначенні актуальності теми, об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження, презентації його методологічної бази та методів), так і при викладенні розділів дисертації, висновків до розділів і загальних висновків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт та предмет, сформульовано мету, окреслено завдання та теоретико-методологічні основи, визначені наукова новизна, теоретична і практична значущість роботи, наведені дані про апробацію отриманих результатів, а також упровадження їх у практику.

Здобувачкою були поставлені й реалізовані завдання проведення теоретичного аналізу проблеми дослідження, розгляду та побудови психологічної моделі розвитку самостійності із врахуванням гендерних характеристик, обґрунтування поняття «самостійність» з позиції різних концептуально-методологічних підходів та психологічних шкіл, визначення гендерних особливостей самостійності різних типів особистості та їх взаємозв'язків на тлі гендерного конструкту, створення та експериментальна апробація авторської тренінгової програми, спрямованої на формування активної, суб'єктної, конструктивної позиції особистості сучасної молоді.

Реалізація зазначених завдань повною мірою описана у трьох розділах дисертації. Так, у першому розділі «Теоретико-методологічні аспекти вивчення проблеми гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці» розкрито стан вивчення проблеми, здійснено аналіз базових понять з позиції зарубіжної та вітчизняної психології. Це дало змогу здобувачці визначити сутнісні аспекти та гендерні особливості самостійності в онтогенезі особистості, а саме в юнацькому віці. Заслуговує на увагу спроба авторки сформулювати власне визначення поняття «самостійність особистості» як інтегральної, системної ознаки особистості, що виявляється в ініціації активності, у вільному виборі цілей, опануванні своєю поведінкою, реалізації дій у відповідності до власних цінностей, оцінок, переконань. Текст роботи включає аналіз розвитку даного феномену з позицій гендерного, діяльнісного та ціннісно-особистісного методологічних підходів. Також пропонується комплексний погляд на становлення самостійності особистості у структурному, функціональному, онтогенетичному та гендерному аспектах сучасних концептуальних парадигм.

У другому розділі «Емпіричне дослідження гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці» дисертантка належно обґрунтовує усі складові методологічного та методичного апарату дисертаційного дослідження. Обрані методи дослідження є цілком

адекватними щодо теми роботи. Подано результати психодіагностичного аналізу гендерних особливостей розвитку самостійності в юнацькому віці та їх взаємозв'язок із типами статевої ідентичності особистості у гендерному конструкті. Повною мірою доведена доцільність виявлення основних ціннісно-сміслових корелят феномену самостійності особистості та специфіки їх розвитку в юнацькому віці відповідно до розробленого дизайну емпіричного дослідження. Визначено взаємозв'язки, взаємозалежності та опосередковані індикатори в семантичній структурі між змістовими категоріями, рівнями, роллю самостійності та гендерною Я-концепцією особистості через встановлення кореляційних зв'язків між шкалами задіяних адекватних методик та внутрішньо-і міжгруповим аналізом отриманих результатів, їх якісною інтерпретацією.

Третій розділ дисертації – «Розвиток самостійності особистості в юнацькому віці», присвячений обґрунтуванню авторської тренінгової програми «Формування самостійності особистості в юнацькому віці». Юлією Валеріївною визначено мету і завдання програми, а також представлено її модель реалізації на рис. 3.1. (с. 180). Відповідно до теоретико-методологічних підходів і принципів побудови тренінгової програми було виокремлено логічно взаємопов'язані між собою блоки, релевантні основним детермінантами розвитку самостійності в юнацькому віці, а саме: детермінантам самоініціації, саморегуляції та самореалізації особистості. Слід відзначити своєрідність тренінгової програми з активізації конструктивних тенденцій розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, яка полягає у пріоритетності гендерних аспектів її генези, як-от: спрямованість на нейтралізацію домінування чоловічої чи жіночої статі; вільний вибір гендерної ідентичності; заохочення до оволодіння діяльністю, що відповідає інтересам особистості; тенденція до усунення впливу жорстких, гендерно-стереотипних схем поведінки; відмова від деструктивних, дискримінаційних, некоректних або застарілих моделей функціонування особистості юнацького віку в соціальному середовищі.

Також заслуговують на увагу інтерактивні методи, за допомогою яких було організовано тренінгові заняття, та критерії оцінки ефективності впливу запропонованої та реалізованої здобувачкою тренінгової програми, порівняння результатів вимірювання до і після психологічного впливу в експериментальній та контрольній групах досліджуваних із застосуванням статистичного Т-критерію Вілкоксона.

Наукове дослідження завершується формулюванням логічних та обґрунтованих висновків, які узагальнюють отримані у процесі дослідження наукові результати. На увагу також заслуговують графічні ілюстрації, узагальнювальні таблиці, рисунки у тексті та додатки.

Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання. Результати наукового дослідження Ю. В. Бакка можуть бути використані у практиці підготовки практичних психологів, у процесі розробки і викладання академічних курсів для студентів: «Психологія особистості», «Гендерна психологія», «Психодіагностика», «Психологічне консультування», «Вікова та педагогічна психологія» тощо, а також у професійній діяльності практичними психологами: у психологічному консультуванні, практиці психотерапевтичної та соціальної роботи тощо.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. Дисертаційна робота Ю. В. Бакка є результатом самостійних досліджень авторки і не містить елементів плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Назагал позитивно оцінюючи наукові здобутки Бакка Юлії Валеріївни як у теоретичному, так і практично-впроваджувальному аспектах, вважаємо за необхідне сформулювати окремі зауваження і висловити деякі побажання:

1. У теоретичному розділі 1, здобувачкою цілком слушно розкрито досліджуваний феномен із позиції різних концептуальних підходів сучасної психологічної науки. На нашу думку, робота значно виграла б, якби дисертанткою були чіткіше окреслені наявні суперечності, властиві процесу

гендерної соціалізації сучасної молоді, та більше уваги приділено поглибленому опису поєднання складників та корелят психологічного феномену самостійності із історико-культурними аспектами, соціологічними даними, експертними оцінками тощо. Це увиразнило б універсальність та міждисциплінарність представлених наукових фактів у ширшому контексті державної гендерної освітньої політики і зробило б дослідження більш цікавим як спеціалістам у галузі гендеристики та фемінології, так і широкій громадськості загалом.

2. У другому розділі дисертаційної роботи на 104 сторінках представлений потужний емпіричний матеріал, підтверджений кількісно-якісним аналізом математико-статистичних даних, що дало змогу авторці дійти науково коректних висновків. Зокрема, з'ясовано особливості складників опосередкованої самооцінки самостійності особистості юнацького віку, характерні для різних статево-рольових груп досліджуваних. Встановлено подібність профілів опосередкованої самооцінки особистості у досліджуваних андрогінної з середнім рівнем андрогінії, андрогінної з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінної груп. На нашу думку, висновки були би більш переконливими, якби більше уваги було приділено опису розмаїття впливів соціокультурних детермінант на інтеріоризацію моделей статево-рольової поведінки особистістю, а також умов вибору нею егалітарних чи традиційних орієнтацій та ролей як основи її зрілої гендерної ідентичності, суб'єктної позиції та умови активізації егалітарного самовизначення та саморефлексії в освітньому діалозі щодо подолання гендерних стереотипів. Це сприяло б активізації ресурсного потенціалу особистості, конкурентоспроможності обох статей щодо забезпечення рівних прав та можливостей, отримання рівного доступу дівчат та юнаків до різних сфер суспільного життя, що в майбутньому визначатиме гідні умови їх успішного життєздійснення.

3. Позитивно оцінюючи репрезентативність та чисельність вибірки (433 студенти і студентки факультету психології), слід зазначити, що

експериментальна вибірка на констатувальному етапі дослідження становила 215 респондентів, з них 178 дівчат і 37 юнаків віком від 18 до 25 років. На нашу думку, дотримання науково вивіrenих принципів, розроблених і схвалених провідними науковими центрами гендерних досліджень, зокрема врахування статевої парності вибірки досліджуваних, ґрунтовніше б підкреслило валідність представлених наукових фактів. Водночас, на наше переконання, більш доцільно було б розширити діапазон вибірки залученням раннього юнацтва до дослідження, що дало б змогу більш повно і ґрунтовно дослідити віковий аспект як значущий для окресленої проблеми.

4. Представлена в Розділі 3 (с. 171–181) авторська тренінгова програма спрямована на розвиток самостійності для активізації конструктивних тенденцій у становленні цілісного образу «Я» особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей: андрогінних, фемінних, маскулінних. На нашу думку, розширення тренінгової програми у більш ширшому соціокультурному та психолого-педагогічному аспектах сприяло б більшій зацікавленості та залученості студентства до дослідження гендерної тематики, активізації студентської молоді до розробки та впровадження внутрішньо організаційної політики гендерної рівності та недискримінації в закладах вищої освіти як стратегічного напрямку державної політики рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

5. У тексті дисертації зустрічаються стилістичні огріхи, зокрема такі, які стосуються української психологічної термінології. Також, вважаємо, більш коректним дотримання фемінітивного стилю написання (вживання фемінітивів у тексті дисертації).

Вищезазначені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження Бакка Ю.В.

Загальний висновок:

На підставі ґрунтовного аналізу запропонованої дисертаційної праці можемо зробити висновок про те, що дисертаційне дослідження Бакка Юлії

Валеріївни «Гендерні особливості розвитку самостійності в юнацькому віці» є самостійним, завершеним і цілісним дослідженням, має вагоме наукове та прикладне значення і відповідає усім вимогам, зазначеним у Наказі МОН України від 12.01.2017 №40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України від 31.05.2019 №759) щодо оформлення дисертації, а також у «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою КМУ №44 від 12.01.2022 року, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії та паспорту обраної спеціальності, а його авторка – Бакка Юлія Валеріївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
МОН України

Оксана КІКІНЕЖДІ

